

УДК 339.5:658.62

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ В УКРАЇНІ

Туніцька Ю. М., к.е.н., ст. викл., Київський національний торговельно-економічний університет

Туніцька Ю.М. Проблеми розвитку зовнішньої торгівлі товарами в Україні.

Розглянуто сучасні проблеми зовнішньоторговельної діяльності України в умовах євроінтеграційного процесу та складних політико-економічних подій. Визначено передумови формування дисбалансу зовнішньої торгівлі товарами України. Проаналізовано її динаміку та структуру за останні десять років. Досліджено вплив основних факторів докорінної зміни товарної і географічної структури експорту та імпорту. Зокрема визначено наслідки введення Європейським Союзом автономних преференцій. Встановлено фактори, що негативно впливають на зовнішню торгівлю товарами з країнами ЄС: слабкий попит і падіння світових цін на сільськогосподарську продукцію; невідповідність українського законодавства у сфері технічного регулювання, санітарного та фітосанітарного регулювання нормам законодавства ЄС та девальвація євро. Досліджено ризики та загрози розриву економічного співробітництва з Російською Федерацією для вітчизняної зовнішньоторговельної діяльності, зокрема внаслідок гібридної війни, анексії АР Крим та незаконної окупації Донбасу. Виявлено внутрішні чинники розвитку зовнішньої торгівлі України, серед яких фінансово-економічне становище вітчизняних підприємств, проблеми її організації вітчизняними експортерами, імпортерами та державою, недосконалість зовнішньоторговельної політики. Зроблено висновок, що значний потенціал розвитку української зовнішньої торгівлі криється у забезпеченні розширення географії експорту та імпорту. Пріоритетним є використання отриманих від підписання Угоди можливостей для реформування та підвищення конкурентоспроможності національних підприємств, а відтак і зростання експорту українських високотехнологічних товарів.

Tunitska J. Problems of development in foreign trade Ukraine.

The modern problems of foreign trade of Ukraine in terms of European integration and complex political and economic events are identified. Preconditions forming imbalance of foreign trade of Ukraine are investigated. The dynamics and structure of the past decade are analyzed. The influence of the main factors radical change in commodity and geographical structure of exports and imports. Specifically defined implications of EU autonomous preferences is investigated. The factors affecting the foreign trade in goods with EU countries, weak demand and falling world prices for agricultural products; discrepancy Ukrainian legislation on technical regulations, sanitary and phytosanitary regulation standards of the EU and the devaluation of the euro. The risks and threats to break economic cooperation with Russia for the domestic foreign trade are investigated, in particular due to the hybrid war, the annexation of Crimea and Donbas illegal occupation. Internal factors of foreign trade of Ukraine, including the financial and economic situation of domestic enterprises, problems of its domestic exporters, importers and the state, inadequate foreign policy are discovered. It is concluded that significant potential of Ukrainian foreign trade lies in ensuring geographical expansion of exports and imports. The priority is the exploitation of the signing of the Agreement opportunity to reform and improve the competitiveness of domestic enterprises, and thus increase Ukrainian exports of high-tech products.

Туніцька Ю.Н. Проблемы развития внешней торговли товарами в Украине.

Рассмотрены современные проблемы внешнеторговой деятельности Украины в условиях евроинтеграционного процесса и сложных политико-экономических событий.

Определены предпосылки формирования дисбаланса внешней торговли товарами Украины. Проанализированы ее динамика и структура за последние десять лет. Исследовано влияние основных факторов коренного изменения товарной и географической структуры экспорта и импорта. В частности определено последствия введения Европейским Союзом автономных преференций. Установлены факторы, которые негативно влияют на внешнюю торговлю товарами со странами ЕС: слабый спрос и падение мировых цен на сельскохозяйственную продукцию; несоответствие украинского законодательства в сфере технического регулирования, санитарного и фитосанитарного регулирования нормам законодательства ЕС и девальвация евро. Исследованы риски и угрозы разрыва экономического сотрудничества с Российской Федерацией для отечественной внешнеторговой деятельности, в частности вследствие гибридной войны, аннексии АР Крым и незаконной оккупации Донбасса. Выявлено внутренние факторы развития внешней торговли Украины, среди которых финансово-экономическое положение отечественных предприятий, проблемы ее организации отечественными экспортерами, импортерами и государством, несовершенство внешнеторговой политики. Сделан вывод, что значительный потенциал развития украинской внешней торговли кроется в обеспечении расширения географии экспорта и импорта. Приоритетным является использование полученных от подписания Соглашения возможностей для реформирования и повышения конкурентоспособности национальных предприятий, а следовательно и рост экспорта украинских высокотехнологичных товаров.

Постановка проблеми. Сьогодні відбувається процес доволі радикальної зміни структури зовнішньої торгівлі України, зумовлений прискоренням інтеграції України до Європейського Союзу та погіршенням російсько-українських відносин на тлі економічних та соціально-політичних подій глобального характеру. Проте не достатньо комплексно проводиться аналіз наслідків дії цих факторів з урахуванням особливостей забезпечення експортного та імпортного потенціалу країни в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим внеском у комплексне теоретично-практичне дослідження питань зовнішньоторговельних відносин України стали напрацювання вітчизняних науковців: В.Г. Андрійчука, Вороніна А.В., В.М. Гейця, Є. І. Іванов, В. В. Козик, О.А. Кириченко, Д. Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогона, К.М. Ніколаєва та ін.

Однак подальшого дослідження потребують питання трансформації української зовнішньої торгівлі як у галузевому, так і географічному аспекті в умовах розвитку євроінтеграційних процесів та загострення російсько-українських відносин.

Мета статті – дослідити сучасні тенденції та проблеми структурних змін у зовнішній торгівлі товарами в Україні в умовах укладення Угоди про створення зони вільної торгівлі з ЄС та розриву торговельно-економічних відносин з РФ.

Виклад основного матеріалу. Проблеми дисбалансу зовнішньої торгівлі України почалися у 1990-х рр., коли нестабільна, деформована і обтяжена тривалою і глибокою кризою національна економіка болісно включалася у міжнародну торгівлю. Формування структури експорту та імпорту товарів обумовлювалося наявністю ресурсів для торгівлі.

Протягом 2014–2015 рр. докорінна зміна української зовнішньої торгівлі, що розпочалася під впливом глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., істотно прискорюється та набуває нових ознак. Упродовж останніх десяти років спостерігалась тенденція до випереджання темпів зростання імпорту товарів над темпами зростання експорту. Лише у 2014 р. ситуація змінилася (рис. 1). За відносної стабільності структури торговельних операцій це означає, що поступово формувалися умови для появи від'ємного сальдо у зовнішній торгівлі товарами (рис. 2). Проте у 2014 р, за рахунок значного зниження обсягів імпорту товарів цей показник суттєво знизився і становив -527 млн дол.

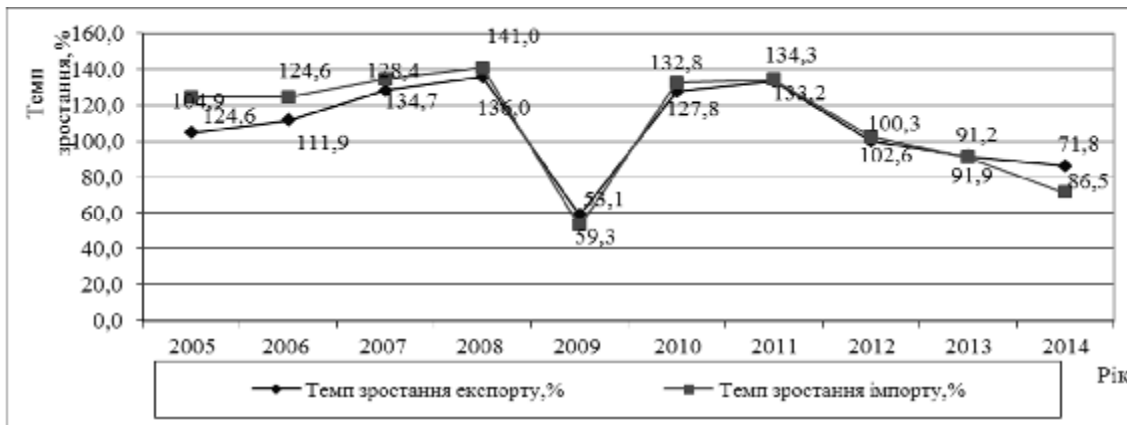

Рисунок 1 – Темпи зростання імпорту та експорту товарів в Україні у 2005–2014 рр., % (складено автором за [1])

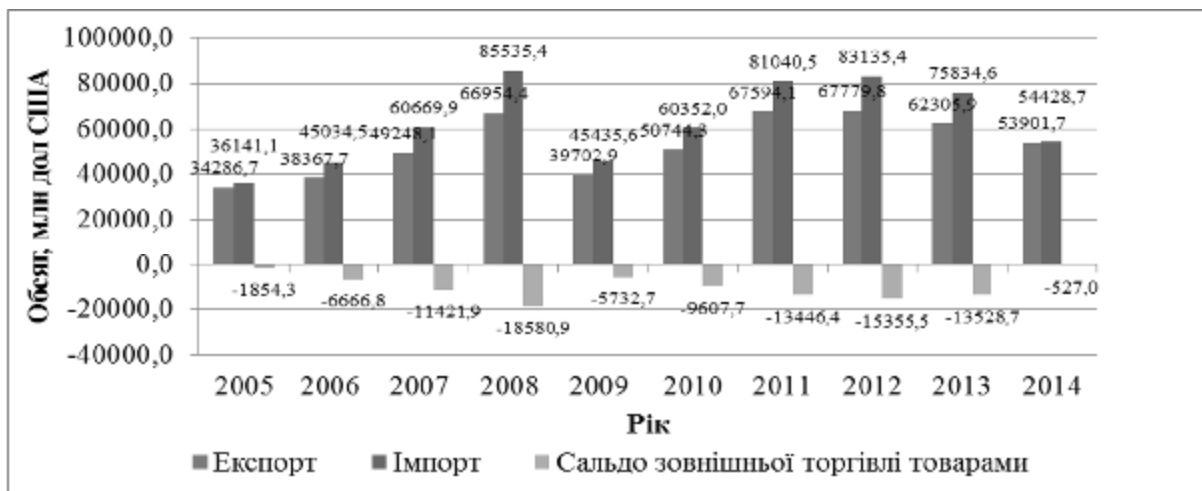

Рисунок 2 – Динаміка обсягів зовнішньої торгівлі товарами в Україні за 2005 – 2014 рр., млн дол США (складено автором за [1])

У 2014 р основними країнами-партнерами України з експорту товарів стали Італія, Єгипет, Польща, Росія, Білорусь, Індія, Туреччина та Китай, частки яких у загальному обсязі вивезених товарів у інші країни світу значно зросли, крім Італії (рис. 3). Найбільші надходження товарів здійснювались із Білорусі, Італії, Китаю, Німеччини, Польщі, Російської Федерації, США та Угорщини (рис. 4).

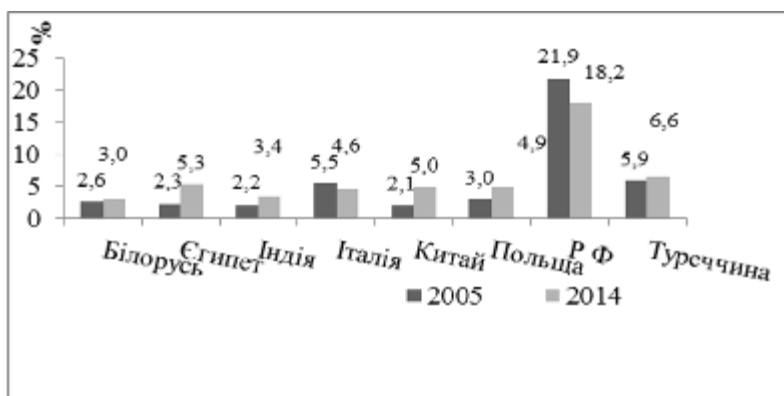

Рисунок 3 – Географічна структура експорту товарів в Україну у 2005-2014рр, % (складено автором за [1])

У січні-вересні 2015 р. продовжилася докорінна зміна географічної структури вітчизняного експорту, що розпочалась у попередні роки. Відбувалося зростання ролі країн

ЄС та Азії щодо збуту продукції українських експортерів на тлі зниження ролі країн СНД, насамперед, Росії (з 19,5 % до 12,8 %). Водночас збільшилася частка ЄС (на 1,3 %), у тому числі Німеччини (на 0,5 %), Італії (на 0,3 %), Польщі (на 0,2 %). Крім того, на 2,5 % зросла частка Китаю, (на 0,8 %), Єгипту (на 0,6 %) та Індії (на 0,4 %).

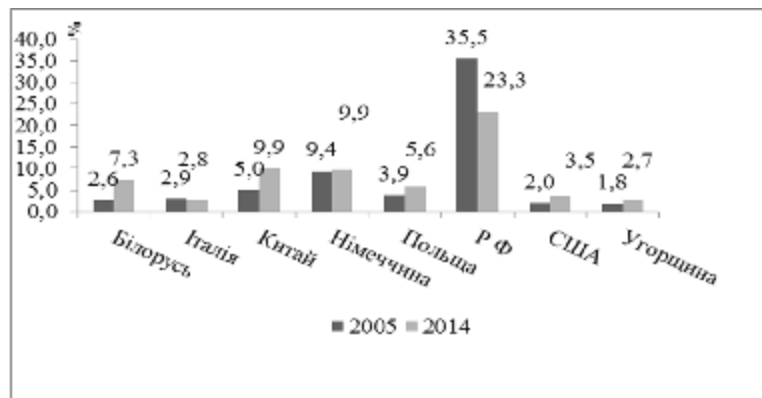

Рисунок 4 – Географічна структура імпорту товарів в Україну у 2005-2014рр, %
(складено автором за [1])

За дев'ять місяців 2015 р., основу товарної структури українського експорту становили недорогочінні метали та вироби з них – 26,6 %, продукти рослинного походження – 19,8 %, механічні та електричні машини – 10,1 %, мінеральні продукти – 8,6 %, жири та олії тваринного або рослинного походження – 8,0 %, готові харчові продукти – 6,3 % та продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 5,9 %.

Значно змінилась й географічна структура імпорту товарів в Україну. Частка ЄС у загальному обсязі імпорту товарів в Україну зросла на 3,7 %, у тому числі з Угорщини (на 2,4 %), Німеччини (на 1,4 %) і Польщі (на 0,6 %). Збільшилась частка Норвегії (на 2,1 %) та США (на 0,3 %). Частка РФ зменшилася з 25,5 % до 20,0 %. Частка мінеральних продуктів становила 32,7 % від сукупної вартості імпорту товарів в Україну, механічних та електричних машин – 15,6 %, продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості – 13,5 %, полімерних матеріалів, пластмаси та вироби з них – 7,1 %, недорогочінних металів та виробів з них – 5,4 %, засобів наземного транспорту, літальних апаратів, плавучих засобів – 4,3 %, готових харчових продуктів – 4,2 %. Зміни торговельного режиму внаслідок підписання Україною Угоди діятимуть у короткостроковому періоді і виражатимуться насамперед у відміні ЄС імпортного мита щодо українських товарів та поступового зниження Україною цього податку щодо товарів з ЄС упродовж наступних п'яти років. Передбачається поглиблення співробітництва шляхом залучення українських суб'єктів господарювання до спільних науково-дослідницьких, комунікаційних та інформаційних проектів, що має збільшити обсяги українського експорту окремих видів високотехнологічних товарів [2, С.3].

Проте сьогодні виробничо-технологічні зв'язки з країнами ЄС не набули достатнього розвитку, через що експорт України представлено переважно продукцією з низьким ступенем обробки. З країн ЄС імпортується готова продукція, переважно інвестиційного призначення, з більш високою доданою вартістю. Незважаючи на дію автономного преференційного торговельного режиму для українських товарів з 23 квітня 2014 р., експорт в ЄС, за підсумками 2014 р., зріс на 2,6%, або на 431,2 млн дол США порівняно з 2013 р., але вже наприкінці 2014 р. почав скорочуватися. Здебільшого падіння зазнали зернові та олійні культури, а також залізна руда та чорні метали. Негативно впливають на зовнішню торгівлю товарами з ЄС слабкий попит і падіння світових цін на сільськогосподарську продукцію; низька конкурентоспроможність вітчизняних товарів на європейських ринках через невідповідність українського законодавства у сфері технічного регулювання, санітарного та фітосанітарного регулювання нормам законодавства ЄС. Девальвація євро посилила конкурентоспроможність європейських товарів, а

перевиробництво сільськогосподарської галузі в ЄС призводить до зменшення попиту на товари українських виробників [3, С.1].

Потужним фактором трансформації зовнішньої торгівлі України протягом останніх років стали гібридна війна Росії, її пряма військова агресія в Криму і на Донбасі. Односторонні обмеження з боку Росії на імпорту українських товарів, як і взаємні обмеження у сфері українсько-російського військово-технічного співробітництва, спонукали українські підприємства до пошуку ринків збуту, альтернативних російському, а також джерел постачання деяких товарів. Сьогодні найбільше від російського ринку залежать українські постачальники молока, яловичини, свинини, овочів і фруктів [4, С.49].

Внаслідок дії зазначених факторів в Україні сформувався гострий дефіцит енергетичного вугілля. Значних втрат зазнав експортоорієнтований олійно-жировий комплекс. На окупованих територіях залишилися значні потужності металургійної промисловості, підприємства з виробництва інвестиційної машинобудівної продукції: машин та обладнання для металургійної та хімічної промисловості, гірничошахтного обладнання, локомотивів та залізничних вагонів, підйомно-транспортного обладнання та механізмів, які зберігали експортну орієнтацію. Втрачено підприємства і хімічної промисловості, якими виробляється стратегічна продукція українського експорту – аміак та мінеральні добрива [5, с.1]. Разом з анексією Автономної Республіки Крим та м. Севастополя втрачено підприємства рекреаційно-туристичного комплексу, експортоорієнтовані підприємства з вилову риби, 40 виноробних підприємств та три великі суднобудівні підприємства, бурові вишки та газовидобуток на чорноморському шельфі [6, С.66]. Зазнала втрат аерокосмічна галузь, через ліквідацію можливості співробітництва у військово-технічній сфері з державою-агресором [7, С.27].

Кардинальні зміни в українсько-російській торгівлі відбувалися на тлі економічних і соціально-політичних процесів глобального характеру. Так, на міжнародних ринках у 2014–2015 рр. спостерігалось зниження цін на нафту, газ та інші енергетичні та сировинні товари, зокрема, ті, що становлять основу українського експорту: руду (-50 % за 12 мес.), метали (-40 %), соняшникову олію (-37,8 %), зернові (-9 %). На світовому фінансовому ринку відбувалася поступова зміна обмінних курсів долара США та євро. Також під впливом санкцій західних держав проти Росії за її агресію проти України відбувалися певні зрушення в географії зовнішньої торгівлі не лише Росії, а й ряду інших держав.

У 2014–2015 рр. погіршення фінансово-економічного становища вітчизняних підприємств обмежувало їх експортні можливості, а скорочення реальних доходів населення негативно позначилося на його купівельній спроможності та призвело до зменшення обсягу імпорту багатьох видів товарів в Україну. Серед інших факторів розвитку зовнішньої торгівлі України – проблеми її організації вітчизняними експортерами, імпортерами та державою [4, С.50]. З огляду на втрати значної частини інструментарію торговельного захисту вітчизняних виробників та неможливість застосовувати ефективні протекційні методи через низький рівень розвитку економіки, в Україні вжито недостатньо системно-узгоджених кроків у формуванні зовнішньоторговельного режиму, що призвело до втрати конкурентоспроможності національної економіки та погіршення міжнародного іміджу України [8, С.16]. Про неадекватність методів захисту інтересів вітчизняних виробників свідчать, наприклад, наслідки введення квот на імпорту в Україну коксівного вугілля та коксу на підставі різкого зростання імпорту коксівного вугілля з 7,5 млн т у 2009 р. до 14,8 млн т у 2012 р. При цьому не було враховано, що зростання імпорту пов'язане з введенням вітчизняними металургами нової технології вдування пиловугільного пального для заміни ним дорогого імпортного газу і зниження таким чином собівартості на 10–15% [9, С.2].

Висновки. Чергова докорінна зміна зовнішньої торгівлі України, яка розпочалася в результаті глобальної фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., протягом 2014–2015 рр. значно прискорилося та набула нових ознак. Основними партнерами у здійсненні експортно-імпортних поставок стали Білорусь, Італія, Китай, Німеччина, Польща, США,

Угорщина та Туреччина. Різко послабшали економічні зв'язки з Росією, та з країнами-членами Митного союзу. Розширення географії експорту та імпорту можливе за рахунок посилення торговельних відносин з країнами-кандидатами на вступ до ЄС, а також країнами-членами Східного партнерства, що має спиратися на диверсифіковану товарну структуру зовнішньої торгівлі. Пріоритетним є використання отриманих від підписання Угоди можливостей для реформування та підвищення конкурентоспроможності національних підприємств, а відтак і зростання експорту українських високотехнологічних товарів. Серед негативних факторів розвитку зовнішньої торгівлі України – загальне погіршення фінансово-економічного стану підприємств України та скорочення реальних доходів населення, проблеми її організації вітчизняними експортерами, імпортерами та державою, а головне – недосконалість зовнішньоторговельної політики держави, яка б забезпечувала реалізацію національних інтересів. Подальших досліджень потребує аналіз передумов формування та проблеми оптимізації товарної структури імпорту в Україну з ЄС за умов лібералізації тарифного захисту вітчизняного ринку.

Список використаних джерел

1. Сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Гейць В. М. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України / В. М. Гейць ; за ред. В. М. Гейця, Т.О. Осташко, Л.В. Шинкарук. – 2014. – С. 3.
3. Мурга М. Кульгає якість: Чому торгівля з ЄС стрімко падає, незважаючи на ЗВТ [Електронний ресурс] / М. Мурга. – Режим доступу : <http://ua.112.ua/statji/kulhaie-iakest-chomu-torhivlia-z-yes-strimko-padaie-nezvazhaiuchy-na-zvt-209165.html>, 25 березня, 2015.
4. Кулицький С. Питання трансформації української зовнішньої торгівлі на сучасному етапі [Електронний ресурс] / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. – 2015. – № 23. – С. 49–59. – Режим доступу : <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2015/ukr23.pdf>.
5. Щодо сучасного становища та заходів відбудови економік Донецької та Луганської областей : аналітична записка. – Нац. ін-т стратег. досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1639>.
6. Вороніна А.В. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України / А.В. Вороніна, К.М. Ніколаєва // Молодий вчений. – 2015. – № 1 (16). – С. 66.
7. Ризики та загрози розриву економічного співробітництва з Російською Федерацією / А. Єрмолаєв, І. Клименко, С. Таран, В. Ємець. – Київ : Ін-т стратег. досліджень «Нова Україна». – 2014. – С. 27.
8. Андрійчук В. Г. Адаптивні колізії й організаційно-правові потуги створення дієвої регулятивної системи зовнішньої торгівлі України в умовах членства в СОТ / В. Г. Андрійчук, Є. І. Іванов // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2013. – № 4(69). – С. 16.
9. Бойко і Ставицький вирішили задушити металургію [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 2013. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/03/18/366412>.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зона вільної торгівлі, Угода про асоціацію, експорт, імпорт, інтеграція, Європейський Союз.

Ключевые слова: внешняя торговля, зона свободной торговли, соглашение об ассоциации, экспорт, импорт, интеграция, Европейский Союз.

Key words: foreign trade, free trade zone, the Association Agreement, export, import, integration, the European Union.